

”FOLKEOPPLYSNING ELLER RETTENS TRIVIALISERING?”
SYNSPUNKTER FREMKOMMET PÅ HØSTMØTE I DEN NORSKE
KRIMINALISTFORENING

SAMMENFATNING AV STUD. JUR. KNUF-FREDRIK HUSTAD

In December 2002, Norway broadcast its first televised court hearing. In November 2004, the Norwegian Society of Criminal Law and Criminology arranged a seminar during which the conflict between the principle of public admittance to court hearings and the media's focus on criminal trials was discussed. This article gives a summary of the viewpoints presented in the introductory speeches.*

I Innledning

Det gjelder i dag et prinsipp om offentlighet i rettspleien. Begrunnelsen for dette er i hovedsak hensynet til folkeopplysning og kontroll med domstolenes arbeid.

I den senere tid har vi sett en tendens til at fokus i rettsreportasjene er et annet enn det som er lovgivers begrunnelse for åpenhet i rettspleien. Når det gjelder straffesaker, beskriver professor Ulf Stridbeck situasjonen på følgende måte:

”Straffesaker har til tider overraskende, unormale, konfliktfylte, voldelige eller seksuelle islett, og er koplet til enkeltindivider. Slikt er som regel godt stoff for media. Men media har ikke nødvendigvis samme formål med dekningen av straffesaker, som domstolene har med offentlighet i deres arbeid”.¹

Det kan være grunn til å spørre om det har oppstått et uakseptabelt spenningsfelt mellom de legislative hensynene for offentlighet i rettspleien, og de interesser som i dag i stadig større grad står i fokus når media skriver om rettssaker.

Det kan videre spørres om utviklingen går i retning av mer TV-overføring fra rettssaker, og om vi vil oppleve at domstolens arbeid blir en del av populærkulturen.

Mandag 16. desember 2002 opplevde vi for første gang i Norge direkte TV-overføring av en rettssak. I den såkalte Orderudsaken ble hele ankeforhandlingen i Høyesterett vist direkte på TV.² Kort fortalt var Orderudsaken en straffesak som fikk mye oppmerksomhet i media blant annet på grunn av at drapssofrene (mor, far og datter) ble drept på en grufull måte i sin egen bolig. Den ene av de fire tiltalte var i tillegg henholdsvis sønn og bror av drapssofrene. Hvem som hadde begått drapene var heller ikke kjent. Da saken sto for Høyesterett, dreide den seg om den ene domfeltes anke over lovanvendelsen under skyldspørsmålet.

* Title in English: *Public Information or Trivialisation of the Court?* Original in Norwegian.

Den 17. november 2004 arrangerte Den Norske Kriminalistforening et debattmøte hvor temaet var "Folkeopplysning eller rettens trivialisering". Bakgrunnen for møtet var de utviklingstrekk ved pressens dekning av rettssaker som er omtalt ovenfor, og da særlig dekningen av straffesaker. Foreningens leder, professor Stridbeck, var ordstyrer og holdt en kort innledning. Det ble holdt fire foredrag av: universitetslektor *Ragna Aarli*, Det juridiske fakultet i Bergen, advokat *Cato Schiøtz*, Oslo, høyesterettsdommer *Kirsti Coward* og politisk redaktør *Harald Stanghelle*, Aftenposten.

Det er synspunktene som kom frem under de innledende foredragene det vil bli gitt en sammenfattende fremstilling av i det følgende.

II Synspunkter fra et forskerståsted – Ragna Aarli:

1. Innledning³

I straffesaker består "rettens aktører" av ulike personer som innbyrdes kan ha motstridende interesser. Dommeren har som mål å få belyst sannheten i en sak. Sannhetssøking eller sannhetsopplysning er ikke nødvendigvis en interesse som sammenfaller med partenes interesse i saken.

"Rettens aktører" spiller med andre ord ikke nødvendigvis på samme lag her, og for mediene er det ofte lettere å forsøke å bygge allianser med tiltalte, som kan være mer enn villig til å få promotert sin versjon av saken, enn å forsøke å komme til noen forståelse med et mer eller mindre utilnærmelig rettsapparat.

Dette er ikke nødvendigvis noen situasjon strafferettspleien er tjent med. Kan det tenkes at større åpenhet i rettspleien enn det vi har i dag, ville gitt en "bedre" straffesaksdekning, også sett fra rettspleiens ståsted?

Det er ikke til å komme forbi at mediene til dels har helt *egne* interesser, som ikke nødvendigvis sammenfaller med noen av interessene til aktørene i straffesaken. De skal oppnå gode nyheter, nyheter som er salgbare ved at de i større eller mindre grad fyller nyhetskriteriene om sensasjon, identifikasjon, konflikt, aktualitet og vesentlighet. Men det er ikke gitt at mediedekning ut fra disse kriteriene *må* komme i konflikt med rettspleiens interesser. Kanskje er det langt på vei mulig å ivareta disse samtidig?

Aarli tok i hovedsak for seg følgende tre hovedspørsmål:

- 1) Bør vi tillate mer TV-dekning i straffesaker enn vi gjør i dag?
- 2) Hvilke føringer har vi for utøvelse av dommerskjønn om dette?
- 3) Vil offentligheten ha TV på dommernes premisser?

Det er nesten et kvart århundre siden det i Norge ble gitt hjemmel til, i unntakstilfeller, å slippe TV inn i rettsalene under en hovedforhandling i en straffesak. Domstolloven § 131 a annet ledd⁴ åpner for å tillate direkte fjernsynssending fra hovedforhandling i en straffesak. Adgangen gjelder kun hovedforhandling, ikke rettsmøte under etterforskningen, og den gjelder bare straffesaker.

Dispensasjonsadgangen er både gjennom en forskrift fra 1985⁵, og ikke minst gjennom domstolenes praksis blitt tolket meget snevert.

2. Bør vi tillate mer TV-dekning i straffesaker enn vi gjør i dag?

Bør også tingrettene og lagmannsrettene vurdere å åpne dørene for kamera? Et utgangspunkt for vurderingen kan være å se hen til reguleringen av spørsmålet i andre land som vi synes det er verdt å sammenlikne oss med.

Alle 50 delstater i USA tillater i dag rettergangsTV i en eller annen form. USA er selve TV-rettsakenes hjemland, med en egen TV-kanal, Court TV, som kontinuerlig sender rettsaker, kommentert av advokater ansatt av kanalen. Men også amerikanerne har grenser: Ved de føderale domstolene er TV-sending fra rettsalene ikke tillatt.

I Norden var Norge banebrytende med å åpne for TV-dekning i domstolslovgivningen, men også Danmark har fått hjemmel til filming under rettsforhandlingene. I 1999 ble det gitt åpning i rettsplejeloven (§ 32 stk. 1) til unntaksvis å tillate fotografering, både i sivile- og straffesaker.⁶ Forarbeidene legger nærmere føringer på fotograferingen, og noen TV-dekning av *hele* hovedforhandlingen i en straffesak kan, ut fra disse forarbeidene, ikke komme på tale. I Sverige har dommerne kun kompetanse til å tillate overføring av lyd fra rettsforhandlingene. Fotografering er forbudt, jfr. Rättegångsbalken 5. kap. 9 §.⁷

Tyskland har i likhet med Sverige et absolutt fotoforbud, men det pågår i dag en diskusjon om spørsmålet som riktignok ikke har resultert i noe mer vidtgående forslag enn at opptak i dokumentasjonsøyemed bør være tillatt. Opptaksmaterialet foreslås først frigitt for offentligheten etter 50 år,⁸ en løsning som har sin parallell i Frankrike. Italia er det land i Europa som har lengst og bredest erfaring med å sende rettsaker på TV. Den italienske straffeprosessloven hjemler opptak dersom saken er av "interesse sociale particolarmente" (art. 147).

Hvis vi skal snakke om en felleseuropeisk plattform, så må det være at fotografering fra rettsforhandlinger som hovedregel er forbudt.

Europarådets rekommandasjon Rec (2003)13 "on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings" avspeiler en slik felleseuropeisk tradisjon i:

Principle 14 – live reporting and recordings in court rooms

Live reporting or recordings by the media in court rooms should not be possible unless and as far as expressly permitted by law or the competent judicial authorities. Such reporting should be authorised only where it does not bear a serious risk of undue influence on victims, witnesses, parties to criminal proceedings, juries or judges.

Utgangspunktet er altså at TV-sending "should not be possible unless and as far as ...", noe som vel må betraktes som et krav om nøye nasjonal overveielse før en eventuell fjernsynssending tillates.

Utviklingstendensen i Europa synes å være at selv om utgangspunktet er at vi skal være restriktive med å tillate TV-dekning fra rettssalen, kan tiden være moden for i det minste i større grad å vurdere å åpne dørene for kamera. Fjernsynsdekning kan være til nytte, og ikke nødvendigvis til skade. Ankesaken mot Kristin Kirkemo Haukeland, som var en del av Orderudsaken (Rt. 2002 s. 1717), trenger ikke å være et eksempel.

*3. Hvilke føringer har vi for utøvelse av dommerskjønnet?***3.1 Generelt**

Etter domstoloven § 131 a annet ledd er det adgang til å gjøre unntak fra forbudet mot fotografering og filmopptak under forhandlingene i en straffesak når "særlig grunner taler for det." Kravet er i forskrift presisert som "undervisningsøyemed," "betydelig offentlig interesse" eller "andre særlige grunner."⁹ Et krav om "betydelig offentlig interesse" er snevrere enn det justiskomiteen la opp til i Innst. O nr. 37 (80-81) s. 41 der "alminnelig offentlig eller historisk interesse" skulle være nok. Hva som skal til før det foreligger "andre særlige grunner," er uansett en skjønns-vurdering som det ikke er føringer i forarbeidene for:

"Etter utvalgets mening vil det være ønskelig om det i forskriftene kunne angis mer konkret når tillatelse til fotografering eller opptak bør eller vil kunne gis. Det byr imidlertid på problemer å finne fram til kriterier som kan gi forholdsvis **sikre** holdepunkter for anvendelsen. Og i alle tilfelle mener utvalget at det i siste omgang må bli opp til rettens konkrete vurdering av alle forholdene i saken om fotografering og/eller opptak skal tillates." (NOU 1984: 27 Ny påtaleinstruks, på s. 201)

Hvilke hensyn skal styre skjønnet? En gruppe på fem typer hovedhensyn peker seg ut:

- Hensynet til rettens verdighet
- Hensynet til en rettferdig rettergang
- Hensynet til offentlighetens informasjonskrav
- Hensynet til personvern
- Hensynet til konsistens i regelverket

3.2 Hensynet til rettens verdighet

Hensynet til å kunne administrere rettssaken på en verdig og tillitvekkende måte, er helt grunnleggende for prosessordningen i en rettsstat. Det skal herske ro og orden i salen, og det påligger dommerne et ansvar for å påse at dette skjer. Dette må kunne håndteres også med TV-mediet til stede i salen. Når dommerne kan bestemme om fjernsynet skal slippe til, må de også kunne bestemme på hvilke premisser. Forskriftene gir hjemmel for å sette vilkår (§ 4). Dommerne kan dirigere hvor kamera skal stå, hvilke aktører, hvilke saker og hvilke deler av saken som kan filmes.

3.3 Hensynet til en rettferdig rettergang

Domstolloven forbyr TV-dekning dersom det "kan antas å ha uheldig virkning for behandlingen av saken." Et poeng er at aktørene ikke skal påvirkes. Men hvorfor skulle aktørene bli *mer* påvirket av å se saken på TV enn for eksempel av å lese om den i avisen? Fjernsynet skulle i utgangspunktet kunne formidle et mer direkte – og bedre – inntrykk fra rettssalen enn det avisene gjør. Det måtte i så fall være fordi saken ble skjevt formidlet av fjernsynet, men her har dommerne langt større muligheter til å påvirke formidlingen enn de har i forhold til pressen ellers. Dommerne kan bestemme at hver side i saken skal ha tilmålt like mye sendetid. De kan også bestemme at vitner eller parter ikke skal vises på TV. Hvordan avisene måtte fremstille saken har rettsapparatet ingen muligheter til å påvirke.

Et annet poeng er at aktørene kan føle ubehag av å være på TV, og derved bli bundet eller hemmet i sine prestasjoner. Intervju-undersøkelser fra USA, Italia og den internasjonale straffedomstol i det tidligere Jugoslavia gir liten støtte for at dette stemmer i praksis.

3.4 Hensynet til offentlighetens informasjonskrav

Ikke noe medium kan konkurrere med fjernsynet i å formidle mest mulig fullstendig hvordan rettssaker foregår. Men selv om fjernsynsmediet er uslåelig som informasjonsformidler, mener medieforskere samtidig at ikke noe medium *svikter* sin informasjonsoppgave i like stor grad som fjernsynet. Dette blir for eksempel påstått i boken "*I valgkampens hete. Strategisk kommunikasjon og politisk usikkerhet*" som nylig ble utgitt av norske valgforskere,¹⁰ der det blant annet blir påvist at fjernsynet er svakeste medium i klassen når det gjelder demokratisk tildeling av makt over dagsorden. Som en dommer ved en føderal domstol i USA har uttalt: "Television coverage of court proceedings *could* have a positive impact on the judicial system, but it was *unlikely* that it *would* have such an impact."¹¹

Folkeopplysningstanken har stått sterkt i Norge. Når det hevdes at bilder forteller mer enn tusen ord, kan en slik opplysningstanke være en begrunnelse for å slippe kamera inn i rettsalene, slik at allmennheten blir mer fortrolig både med saken og med rettspleien som sådan. Spørsmålet er likevel om argumentet har særlig vekt. Rettsaker er strengt formbundne. Vi vet hvor og hvordan aktørene sitter uten å ha sett dem. I rettsaken mot Mijalo Mijalovic i Sverige ble tusenvis av ord formidlet i direkte lydoverføring. Ville informasjonsformidlingen av saken vært *mer opplysende* med bilder?

Det kan tenkes. I så fall må dette bero på at bildene kan vitne om en virkelighet som ikke uten videre manifesterer seg i ordflommen. Det er egentlig to spørsmål her. Forekommer det synlige elementer i saken som ikke manifesterer seg i det som uttrykkelig blir sagt? Det andre spørsmålet er om disse synlige elementene *også påvirker avgjørelsen*? Bare i det siste tilfellet kan vi etter Aarlis mening snakke om noe begrunnet informasjonskrav fra offentligheten.

3.5 Hensynet til personvern, særlig retten til privatliv

Hva er egentlig problemet med TV? Det hevdes gjerne at hovedproblemet med TV-mediet er at det er så ”sterkt”, mediet har så stor ”gjennomslagskraft”, og at det derfor må legges flere begrensinger på dette mediet enn på andre medier. Aarli vil formulere problemet noe annerledes.

Problemet med fjernsynet er ikke at det er ”sterkt”. Det kan i mange sammenhenger være en fordel. Problemet er at mediet er ekstremt *privat*. Enkelte kulturforskere har hevdet at fjernsynsmediet nærmest ødelegger den klassiske ”offentlighet” ved at mediet som helt grunnleggende formidlingsgrep privatiserer og intimiserer offentlige personer. Det er etter innlederens skjønn en av hovedårsakene til at mediet svikter sin informasjonsoppgave.

Det at noe vises på TV oppleves ofte i seg selv som krenkende, nettopp fordi det er så nærgående, noe et eksempel fra USA kan belyse: Når den irakiske TV-kanalen viste avhør av fem amerikanske krigsfanger, ble TV-sendingen oppfattet som en krenkelse, til tross for at amerikanere er vant til å se ordinære vitneavhør på TV. Donald Rumsfeld kommenterte til CBS Television i den anledning at Al-Jazeera ”is not a perfect instrument of communication,” og han rører her ved en kjerne av sannhet. Som kommunikasjonsinstrument har fjernsynsmediet særtrekk som ikke alltid gjør mediet like egnet som kommunikator til offentligheten.

Retten til privatliv er et tungtveiende personvernshensyn i spørsmålet om TV-dekning i straffesaker. Det er et argument for bare å vise profesjonelle aktører i rettsaken på TV. På den annen side vil offentlighetens informasjonskrav primært angå de ikke-profesjonelle aktørene. En avveining av disse to hovedhensynene er uunngåelig.

Verken hensynet til offentlighetens informasjonskrav eller hensynet til personvern lar seg helt suspendere ved en praktisk organisering av TV-dekningen. Spørsmålet må avgjøres konkret i den enkelte sak: Hvor stort er informasjonsbehovet, og da særlig behovet for intim informasjon – troverdighetsinformasjon – sett i forhold til behovet for personvern og retten til privatliv i den enkelte sak?

3.6 Hensynet til konsistens i regelverket

Det bør være en viss sammenheng i reguleringen av offentlighet i de ulike fasene av straffeforfølgning. Problemstillingen kan ses på fra ulike vinkler: både som et krav om mer, og som et krav om mindre TV-dekning.

Selv om TV-mediet til en viss grad tilbyr det vi gjerne oppfatter som "pervertet" informasjon, for nærgående, for intim, kan mediets særtrekk også utnyttes til en fordel, til domstolenes eller kanskje særlig påtalemyndighetens fordel.

I USA har diskusjonen om mediernes tilstedeværelse i straffeforfølgning i tråd med en slik innfallsvinkel gått langs ganske andre frontlinjer enn hos oss, som et krav om mer TV.

Situasjonen er at politiet til tider *ønsker* å ta med seg mediene inn i private hjem ved ransakelse og pågrepelse. I 1999 avsa Supreme Court dom for at det var en krenkelse av Fourth Amendment å ta med seg media eller andre tredje personer inn i private hjem ved pågrepelse, så lenge ikke tilstedeværelsen av media var nødvendig for pågrepet.¹² Hvorfor vil politiet ha med seg media? Ved hjelp av media får politiet demonstrert for all offentlighet at de anstrenger seg for å bekjempe kriminalitet. Dessuten får de dokumentert at politiet har opptrådt forsvarlig dersom det skulle bli påstand om noe annet i ettertid.

Amerikansk Høyesterett aksepterte ikke argumentasjonen, men dommen viser at problemet ikke nødvendigvis er å holde mediene unna, men også kan være å få lov til å inkludere media.

I Norge og Danmark har konsistensargumentet snarere vært et argument for å utvide fotoforbudsregelen til også å omfatte deler av etterforskningen. Danmark vedtok 21.09.2004¹³ det Berlingske Tidende tidligere har karakterisert som en "Katastrofal retsplejelov"¹⁴ der Rpl. § 32 fikk et nytt fjerde ledd, (stk. 4) som foreskriver at "Billedoptagelse uden for rettens bygninger af sigtede, tiltalte og vidner, der er på vej til eller fra et retsmøde i en straffesag, er forbudt, medmindre den pågældende har samtykket i optagelsen." Verdt å merke seg er at forbudet gjelder ethvert retsmøde, ikke bare hovedforhandling, og det gjelder både siktede, tiltalte og vitner.

Norge vedtok i 1999 en langt på vei tilsvarende bestemmelse (strl. § 390 c), men den har aldri fått noe ikkrettedelsessignal, noe den neppe heller vil få. Det er etter Aarlis mening et hensyn av betydning i forhold til spørsmålet om TV-dekning

i straffesaker, at regelverket bør henge sammen, og at straffesaksbehandlingen bør ses i sammenheng. Slik rettstilstanden er i dag antar innlederen at argumentet taler for mer rettssaksTV, ikke mindre.

4. Vil offentligheten ha TV på dommernes premisser?

4.1 Generelt

Det er en kjennsgjerning at få rettssaker er spennende å følge for den som ikke er spesielt juridisk skolert. Til dels må vel svært mange rettssaker betegnes som spennende *også* for de juridisk skolerte. Ankesaken mot Kristin Kirkemo Haukeland (Rt. 2002 s. 1717) var ikke spennende som TV. De aller fleste saker er mindre interessante, mindre spektakulære, for offentligheten når de står for Høyesterett og er tilspisset om juridiske spørsmål, enn når de står for lagmannsrettene eller tingrettene.

Er det mulig å finne saker eller saksutdrag som kan tillates vist på TV som også har en viss appell til offentligheten? Dommerne må i så fall vurdere egnethet på tre ulike nivåer:

- Eget sak
- Eget instans
- Eget utdrag

4.2 Eget sak: Hvilke saker bør vises?

Er det mulig med en kasuistisk tilnærming til dette? Finnes det sakstyper som er mer egnet enn andre? I finsk rett er det hevdet at TV-sendt rettergang bare kan forsvarers dersom saken har en klar kopling til den politiske eliten,¹⁵ eksempelvis hvis en minister står på tiltalebenken. Politikere og embetsmenn inngår i rettsstatens maktstrukturer og offentlighetens informasjonskrav gjør seg derfor særlig sterkt gjeldende i slike saker.

Men informasjonskrav kan gjøre seg tungt gjeldende også i andre saker: Drap er selve kardinals synden og drapssaker vekker derfor alltid stor offentlig interesse. Finansskandaler kan berøre svært mange. Saker med media på tiltalebenken. Den offentlige interesse er stor, og personverninteresser eller retten til privatliv gjør seg ikke alltid gjeldende med noen stor tyngde. Ta Knutbysaken i Sverige der pastoren selv går ut i TV-intervjuer og forteller om sin bønn til Gud om frifinnelse. Mannen er vant til et publikum: Hvorfor skal ikke offentligheten kunne se ham på TV under rettssaken?

Det er ikke mulig kategorisk å utpeke noen enkelt sakstype. Sakens egnethet må vurderes konkret i forhold til om informasjonskravet overstiger personverninteressene, og dette kan være tilfelle i mange typer saker.

4.3 Eignet instans: På hvilket stadium i saken bør rettssaksTV tillates?

Selv ikke USA tillater TV-dekning ved alle domstoler. Det er som nevnt forbudt ved de føderale domstoler. Norsk prosessordning gjør etter innlederens skjønning rettene lite egnet til TV-overføring. Det kan være en stor belastning for den ene fagdommeren å administrere fjernsynsdekning i tillegg til rettssaken. Lagmannsrettkollegiet bør, derimot, kunne håndtere dette på lik linje med Høyesterett.

4.4 Eignet utdrag: Hvor mye bør vises?

Forskriften om opptak for fjernsyn under hovedforhandling gir anledning til å sette vilkår, og denne adgangen mener innlederen bør benyttes. Det er ikke nødvendig å vise hele hovedforhandlingen. Da trenger man heller ikke holde seg til endagsforhandlinger.

I Danmark har man i forarbeider penslet ut noe mer utførlige retningslinjer for utvelgelse av fjernsynsutdrag, men reglene er etter Aarlis mening for strenge når det gjelder straffesaker. I straffesaker kan det bare gis tillatelse til fjernsynsformidling ved hovedforhandlingens begynnelse og under domsavsigelsen. Det kan bare formidles bilder av de juridiske dommere, anklager og forsvarer, og kun i "helt særlige og meget omtalte sager, navnlig sager mod personer, der er tiltalt for forhold begået i offentlig tjeneste".

I sivile saker kan danskene i større grad fjernsynsformidle fra rettssalen. Der kan det gis tillatelse til å overføre fra advokatenes prosedyre, men ikke fra bevisførselen. Det forutsettes i danske forarbeider at slik tillatelse bare gis i saker hvor det offentlige er part. Men aktørene i sivile saker i Danmark kan selv samtykke til en mer utstrakt TV-dekning.

De danske reglene for sivile saker kan være egnet som retningslinjer for fjernsynsformidling fra straffesaker i Norge. Hvis offentlighetens informasjonskrav i enkeltsaker taler for TV-dekning av retten, bør også overføring av advokatenes prosedyre kunne tillates. Ikke nødvendigvis hele, men i all fall deler av prosedyren. Bevisførselen bør nok unntas.

III Synspunkter fra forsvarerens ståsted – Cato Schiøtz

1. Innledning

Advokat Cato Schiøtz la i sitt foredrag hovedvekten på "om media i sin alminnelighet svikter sin informasjonsoppgave". Problemstillingen ligger etter innlederens mening i skjæringspunktet mellom hvordan offentlighetsprinsippet er ment å fungere og hvordan det virkelig fungerer. Med "trivialisering" forstås i det følgende om media informerer om noe annet og mindre riktig enn det som er det sentrale.

Når man diskuterer trivialisering av rettsreportasjer, er det etter Schiøtz' mening viktig å ha for øye at det også er mange positive utviklingstrekk ved pressens dekning av en rettssak. Før man tar stilling til spørsmålet om det skjer en trivialisering av rettsreportasjer, kan det derfor være hensiktsmessig å se hen til forskjeller mellom rettsreportasjer før og nå.

2. Trivialisering av rettsreportasjer

2.1 Kort om rettsreportasjer før og nå

Dagens rettsreportasjer ivaretar bedre hensynene bak offentlighetsprinsippet (i hovedsak kontroll med domstolens arbeid og informasjon om saken). I tillegg har det skjedd en dreining i rettsreportasjenes innhold. Tidligere var de mer spekulative og fordømmende. De involverte i saken ble i større grad utlevert for offentligheten enn i dag. Denne utviklingen henger forøvrig sammen med at det i dag er et langt bedre vern av tiltalte. Vedtagelsen av domstolloven § 131 a¹⁶ har for eksempel ført til en større grad av anonymisering av tiltalte.

Et nytt utviklingstrekk er at media i store saker (for eksempel Orderudsaken) engasjerer egne ekspertkommentatorer. Det at det engasjeres kommentatorer bidrar til at innholdet i saken blir lettere tilgjengelig og forståelig for folk som ikke har særlig kunnskap om temaet fra før. Man oppnår den fordelene at kunnskap om saken når ut til et bredere lag av befolkningen.

Det er også grunn til å nevne at det i dag er større kunnskap blant journalister om lovregler og presseetikk enn tidligere. Den faglige forbedringen har ført til at pressen i dag er mer kritiske til påtalemyndigheten og dommernes opptreden. Dette er fra et forsvarerståsted å anse som en positiv utvikling.

2.2 TV-overføring

Når det gjelder spørsmålet om vi i fremtiden vil oppleve økt TV-overføring av rettssaker, det er liten grunn til å anta at utviklingen vil gå i denne retningen. Det er veldig få saker som er egnet for TV-overføring, og det er derfor heller ikke et stort tema å utvide adgangen til TV-overføring.

2.3 Årsaken til trivialiseringen

Det er ikke dommere som bidrar til en økt trivialisering, tvert imot. De er like nøkterne som de alltid har vært. Advokater har imidlertid et medansvar for denne utviklingen. De medvirker til denne utviklingen ved å gå utenfor sin egentlige rolle. Allikevel er det mediene som har hovedansvaret for trivialiseringen.

Når man diskuterer trivialisering av rettsreportasjer, er det viktig å være oppmerksom på kommersialiseringen innenfor mediabedriftene. Dersom vi skal bremse trivialiseringen må man ha et mer kritisk øye til kommersialiseringen i de store mediaselskapene.

Hva er det ved kommersialiseringen som bidrar til trivialiseringen? Det er i dag en rekke helt påtagelige forhold som bidrar til denne utviklingen. For det første fokuserer pressen mer på person enn sak. Det er en overdreven fokusering på de involverte personene i saken.

Kriminalitet eller andre kritikkverdige forhold fenger publikums interesse. Pressens fokus på hva som fenger publikums interesse, for i den hensikt å oppnå god salgsvare, kan bidra til at det oppstår et misforhold mellom oppslagetes størrelse og den forseelse som ligger til grunn for saken. Saker blåses opp for å gjøres mer salgbare.

Kommersialiseringen medfører en økt fokusering på anklager og det bebreidelsesverdige. Resultatet er ofte en skjev fremstilling i media ved at pressen følger en person fra mistanke til siktelse, til tiltale, til hovedforhandling, og kanskje dom i første instans. Men ender saken med frifinnelse, eller ender den med frifinnelse i andre instans, så er den viet langt mindre oppmerksomhet. Mediene interesserer seg i for stor grad kun for det kritikkverdige.

For å øke sensasjonspreget har pressen en mer aggressiv bruk av pårørende som kilder. I tillegg trekkes andre forhold som inntekt, personforhold og ekteskapsforhold inn i reportasjene. Fokuset flyttes av denne grunn ofte bort fra der det bør være.

IV Synspunkter fra dommerens ståsted – Kirsti Coward

1. Innledning

Høyesterettsdommer Kirsti Coward tok i sitt foredrag for seg positive og negative sider ved dagens rettsreportasjer. De negative sidene ble viet mest oppmerksomhet.

2. Kort om positive trekk ved rettsreportasjer

For det første er det positivt at det finnes rettsreportasjer. Reportasjene utgjør en viktig del av det daglige pressebildet. Kriminaliteten utgjør en del av samfunnet, og for å gi befolkningen et mest mulig riktig bilde av virkeligheten, er det bra at pressen skriver om rettssaker.

Ved å skrive om kriminaliteten i samfunnet er pressen med på å gi straffen en allmennpreventiv virkning. I tillegg skjer det en forebygging ved at pressen gir informasjon til mulige ofre.

Det er viktig å understreke at det skrives en god del i mediene som er godt og interessant, som reiser generelle spørsmål om kriminaliteten – for eksempel om årsaker, tiltak og rettferdighet.

3. Negative trekk ved rettsreportasjer

Det skrives altså en del bra om rettssaker i dagens presse, men mye er ikke fullt så bra. Det er flere årsaker til dette.

3.1 Utvalget av saker

Det første negative trekk ved dagens rettsreportasjer dreier seg om utvalget av saker. Kommersialisering gjør at det i større grad skrives om saker som selger. Dette medfører en skjev pressedekning ved at det ikke i like stor grad skrives om det typiske. Oppmerksomheten rettes mot en begrenset del av virkeligheten, for eksempel sex og vold. Det skapes blant annet et uriktig bilde av hva kriminaliteten i samfunnet består i, og hvordan domstolene fungerer.

Som eksempel på den skjeve fokuseringen kan følgende nevnes (riktignok fra sivilretten, men allikevel egnet til å illustrere poenget): Den samme advokaten hadde den ene uken en sak i Høyesterett om hvorvidt Stortinget har adgang til, i forhold til Grunnloven og Den europeiske menneskerettskonvensjon, å forby politisk reklame i fjernsynet. En ganske stor og viktig sak, skulle man tro. Uken etter hadde han en sak i Oslo tingrett om Se og Hørs reportasje om bruddet mellom Rodney og Anette fra Big Brother.¹⁷ Den siste saken var det umulig å overse i mediene, mens den første saken har vi bare sett noen små notiser om.

3.2 Medienes holdning overfor domstolene og påtalemyndigheten

Et kritisk blikk på dommerens og påtalemyndighetens arbeid er bra, men det må ikke trekkes for langt. En for kritisk holdning til disse aktørenes arbeid er også med på å skape et skjevt bilde av virkeligheten. Et eksempel er dekningen av saker som behandler spørsmål om gjenopptagelse. En gjenopptakelse blir slått stort opp, men når det ikke er grunnlag for gjenopptakelse, blir saken forbigått i stillhet. Det skapes et uriktig bilde av domstolenes arbeid dersom det bare blir skrevet om de saker hvor det har blitt begått feil. For å ivareta borgernes tillit til domstolens og påtalemyndighetens arbeid er det nødvendig at det også blir skrevet om saker hvor det ikke er begått feil.

Tilsvarende når det gjelder norske mediers dekning av saker fra Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD). Saker der Norge har tapt, for eksempel saker om ærekrenkelse, får vi høre mye om (særlig hvis saken gjelder mediene selv), mens det skrives lite om de sakene hvor det ikke blir konstatert brudd på menneskerettighetene.

3.3 Innholdet i reportasjene

Pressen fremstiller ofte handlingene som grovere enn de egentlig er, samtidig som forklarende trekk ved gjerningspersonen ikke blir omtalt. Dette er igjen med på å gi folk inntrykk av at straffene er for milde. Noen kan reagere med redsel når de hører

om hvor rå og brutal kriminaliteten har blitt. For enkelte kan dette medføre redusert livsutfoldelse. Den utrygghetsfølelse folk får av å lese om den brutale kriminaliteten i dagens samfunn, gjør at enkelte for eksempel blir redde for å gå ut.

Et annet eksempel på at saker blir skjevt fremstilt, ser man i forhold til gjenopptakelsessaker. Blir det gjenopptakelse, omtales det gjerne i media som det er opplagt at det har skjedd et "justismord". Men det kan faktisk være at domstolene i gjenopptakelsesomgangen mener det er mest sannsynlig at den dømte er skyldig, men at bevisene ikke oppfyller de strenge kravene til domfellelse i en straffesak. Er det da treffende å snakke om "justismord"? En gjenopptakelse og frifinnelse som egentlig kan være uttrykk for stor rettssikkerhet, blir nokså ukritisk fremstilt som en (tidligere) skandale.

3.4 Manglende respekt for personvern

Pressen har i en del større saker den senere tid (for eksempel Baneheiasaken og Orderudsaken) publisert bilder av tiltalte med fullt navn. Er dette nødvendig? Coward er av den oppfatning at det her ikke dreier seg om annet enn kommersialisering. Denne formen for dekning av straffesaker er motivert av ønsket om å oppnå salgssinntekter.

Enda verre er kanskje manglende respekt for personvernet til pårørende i for eksempel en drapssak. Vi ser tendenser til at pressen oppsøker pårørende for å få bilder og kommentarer. Det finnes også mange eksempler på at pressen oppsøker pårørende etter at dommen har falt, for å spørre om hva de synes om straffens lengde og om gjerningsmannen har fått den straff han fortjener.

4. *En avsluttende bemerkning om innholdet i dommer*

Etter Cowards mening er det på tide at dommere tar noe selvkritikk for måten de skriver dommene på. Det skrives ofte altfor mye og for vanskelig. Dette gjør det problematisk for folk flest, også for journalister, å skjønne hva som egentlig er dommens innhold. Coward mener dommere kan anstrenge seg mer for å få fram et hovedpoeng ved hjelp av enkle ord og setninger. Et visst samarbeid mellom dommerne og pressen på dette punkt bør det være mulig å få til.

V **Synspunkter fra media – Harald Stanghelle**

1. *Innledning*

Redaktør Harald Stanghelle viet i sitt innlegg mest oppmerksomhet til spørsmålet om medias rolle og ansvar når det gjelder trivialisering av rettsreportasjer. Årsaken til denne utviklingen kan etter hans mening ikke alene tilskrives media. Om vi i fremtiden vil oppleve at domstolenes arbeid blir en del av populærkulturen, er etter Stanghelles syn lite trolig.

2. TV-overføring av rettsaker

Tendenser som i USA med egne TV-kanaler som kun sender fra rettsaker vil vi trolig aldri oppleve i Norge. Det er her snakk om nisjekanaler det ikke er plass til i et samfunn som det norske. En annen forklarende årsak er at svært få rettsaker er egnet for TV-overføring.

Videre er det grunn til å innta en skeptisk holdning til TV-overføring av rettsaker, da feilkildene er minst like store som de er ved de redigeringsgrep som i dag blir foretatt.

Hvis det nå blir aktuelt å TV-overføre fra en rettsforhandling, bør de involverte partene i alle fall ha vetorett i spørsmål om TV-overføring skal gjennomføres. Begrunnelsen for dette ligger i at det tross alt er noe fundamentalt som har skjedd i livet deres. Partene vil føle en *indre merkelighet* dersom rettsforhandlingene de tar del i skal gjøres kjent for det norske folket via TV. Flatlandsaken er et eksempel på at TV-overføring stiller seg annerledes i forbindelse med en rettsak.¹⁸ En nokså medievannt person ga klart uttrykk for at det var helt uakseptabelt å vise bilde av ham fra rettsalen. Bevisstheten om at en svært privat sak vil bli sendt hjem i stuene til folk er nok til å skape en indre uro blant sakens parter.

Det er også grunn å være varsom i forhold til det man opplevde i Knutbysaken i Sverige. Her tillot man lydoverføring fra rettsaken. Det representerer en forskjell for sakens parter om tilhørerne sitter i selve rettsalen og hører hva som blir sagt, enn der allmennheten får kjennskap til rettsforhandlingene via radiosendinger. Etter Stanghelles syn er dette en ordning vi ikke bør tillate i Norge.

3. Medias rolle og ansvar i spørsmålet om trivialisering

Debatten om trivialisering av rettsreportasjer går etter Stanghelles syn på hva media egentlig er. Det finnes ikke *en* virkelighet som kan formidles. Det vil alltid være snakk om en redigert oppfatning av virkeligheten.

Årsaken til trivialiseringen ligger ikke i kommersialiseringen. Når man hevder at media kun fokuserer på stoff som selger, og da særlig kriminalitet, er det viktig å ikke kun søke årsaken til dette i kommersialiseringen. Det finnes også andre grunner til at media har et sterkt fokus på disse temaene. Vi må anlegge en videre forståelsesmåte for hvorfor kriminalitet selger.

Til enhver tid har mennesket vist interesse for kriminalitet, og det har alltid blitt skrevet om kriminalitet. Eksempler på dette er I. Mosebok, og ikke minst pressedekningen i Storbritannia på 1800-tallet. I Storbritannia skapte de store rettsakene fascinasjon i det britiske folk. Georgs Orwells essay "Forfall i britiske mord" fra 1948 illustrerer det britiske folkets fascinasjon for kriminalsaker. Kriminalsaker ble også viet stor oppmerksomhet blant de intellektuelle.

Når det hevdes at media skriver om kriminalitet fordi det er godt stoff i salg-søyemed, er det viktig å ikke glemme at mennesket til enhver tid har vært interessert i kriminalitet. Vår fascinasjon for kriminalitet ligger i at vi som mennesker kommer tett innpå en grense som ligger i oss hverdagsmennesker, men som vi ikke trår over. Som hverdagsmenneske har vi en fascinasjon for de menneskene som trår over denne grensen.

Dekningen av kriminalsaker gjør at vår hverdag blir stilt i relieff på godt og vondt. Derfor kan det være lurt å tenke over hvorfor mennesket har vært opptatt av kriminalitet, og hvordan samfunnet straffer de kriminelle.

Det er verdt å tenke over det filosofiske perspektivet ved kriminalitet når man påstår at årsaken til trivialiseringen ligger i kommersialisering. Fascinasjonen har vært der lenge før kommersialiseringen kom inn i bildet. Der er imidlertid ikke slik å forstå at hver overskrift skal tolkes filosofisk, men det er verd å ha det i tankene for denne debatten.

Alminneliggjøringen av domstolene ligger ikke i media, men må forklares i andre forhold. Vi lever i en liberal tidsvind. Autoritetsrespekten er nesten ikke eksisterende. Respekten for dommere er et eksempel på denne samfunnsutviklingen. Tidligere var det slik at man ikke stilte dommeren et spørsmål, men i dag gjør man det. I dagens samfunn må dommerne bevise at de fortjener respekten.

Diskusjonen om det i dag skjer en trivialisering av retten, bør foretas i lys av de endrede samfunnsforholdene, og ikke i mediakonteksten. Media er et speil av tidens skiftende ansikt, og bærer selvfølgelig preg av det. Media har imidlertid et medansvar for denne utviklingen.

Noter:

¹ Se også Stridbecks ytring om dette tema i *Tidsskrift for Strafferett* nr 1/2003.

² Saken er referert i Rt. 2002, s. 1717.

³ Sammenfatningen bygger på innlederens manuskript.

⁴ § 131a. Under forhandlingene i straffesaker er fotografering, filmopptak og opptak for radio eller fjernsyn forbudt. Det er også forbudt å fotografere eller gjøre opptak av den siktede eller domfelte på veg til eller fra rettsmøtet eller under opphold i den bygning hvor rettsmøtet holdes, om han ikke samtykker.

Dersom særlige grunner taler for det, kan retten under hovedforhandlingen gjøre unntak fra forbudet når det ikke kan antas å ha uheldig virkning for behandlingen av saken og heller ikke andre hensyn taler avgjørende imot. Før tillatelse gis, skal partene ha anledning til å uttale seg.

⁵ Forskrift om fotografering, filmopptak og opptak for radio eller fjernsyn under hovedforhandling i straffesak" (F.15.11.1985 nr. 1910).

⁶ § 32. Det er forbudt under retsmøder at optage eller transmittere bilder og lyd, med mindre retten undtagelsesvis tillader dette. Offentliggjørelse af billeder og lyd, der er optaget i strid hermed, er forbudt. Retten kan i øvrigt på ethvert tidspunkt under sagen forbyde offentlig gengivelse af billeder og lyd, der er optaget under et retsmøde. Rettens afgørelse træffes ved kendelse.

⁷ RB 5 kap 9 § 1 avsnitt, siste punktum: Fotografi får inte tas i rättsalen.

- ⁸ Se Heike Jung: Fernsehberichterstattung aus der Hauptverhandlung i *Alternativ-Entwurf. Strafjustiz und Medien* München 2004 s. 115 og Guido Britz: *Fernsehaufnahmen im Gerichtssaal*, Saarbrücken 1999.
- ⁹ Forskrift om fotografering, filmopptak og opptak for radio eller fjernsyn under hovedforhandling i straffesak” (F.15.11.1985 nr. 1910) § 3.
- ¹⁰ Bernt Olav Aardal, Anne Krogstad, Hanne Marthe Narud (red.), Universitetsforlaget 2004.
- ¹¹ Chief Judge Edward R. Becker ved 3rd U.S. Circuit Court of Appeals i 2000, referert i Don Pember og Clay Calvert: *Mass Media Law 2005/2006*, Boston 2005 på s. 457.
- ¹² Wilson v. Layne, 119 S. Ct. 1692.
- ¹³ LBK nr 961.
- ¹⁴ På lederplass 18.10.03.
- ¹⁵ Dan Frände: *Finsk Straffprocessrätt bd I*, Helsingfors 1999 s. 249 note 28.
- ¹⁶ Se fotnote 4.
- ¹⁷ Big Brother er et s.k. realityTV-program.
- ¹⁸ Halvard Flatland er en meget kjent programleder i TV. Flatland ble ved dom av Borgarting lagmannsrett 2004-11-12 (LG-2003-12129) dømt for uaktsomt heleri.

Adresse:

Knut-Fredrik Hustad

Falbes gt. 9

N-0170 Oslo